

УДК 658.562:502(477)

Л.А. Кургузенкова, П.С. Зоря

ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті узагальнено загрози управління виробництвом екологічно чистої продукції, розкрито причини їх виникнення. Описано особливості виробництва екологічно чистих товарів на ринку України. Складено формулу відповідно до вимоги ефективного екологічного управління. Розроблено заходи щодо вирішення проблеми ефективного сучасного управління виробництвом екологічно чистої продукції.

The article deals with considering and analyzing threats in the management of the production of ecologically clean products, the characteristics and the possibility of such threats. Now all the more urgent is the question of the improvement of the process of management of ecological production, caused by the absence of various structural elements of the environmental management system, namely: «method», «tool», «condition». As conditions for the effective functioning of the environmental management system act, a legal framework and organizational-economic governance structure. The absence of one of the structural elements of the environmental management system indicates the absence of the control system, more precisely, its economic mechanism. It should be noted that in Ukraine the focus on environmentally friendly products associated with a specific risk, which is that a certain category of consumers do not perceive environmentally friendly products on the proposed prices. Therefore, the cost of production and sale does not pay off and

enterprises are not in a hurry to resolve this issue. In addition, in our country there is no concept of «environmentally friendly products» and to do it today, it is very difficult, because at all stages of production, transportation and storage the product should not change their properties and as much as possible to bring the natural qualities of the goods. Generalizing the features of the market for environmentally friendly goods in Ukraine, in particular: the tendency of its rapid growth; revealed the imperfection of the existing criteria for classification of goods to clean; focus on the main categories of consumers of environmentally friendly products. Disclosed tasks of production of ecologically clean products—search and development of new forms of technological, socio-economic, regional impacts to ensure the primary goal of the enterprise is profitable production and its further development and growth.

Ключові слова: управління виробництвом, екологічний менеджмент, екологічно чиста продукція, підприємство, стратегічне управління, процес.

Key words: production management, ecological management, ecological production, business, strategic management process.

Україна є державою з потужним екологічним потенціалом — багатство природних ресурсів, чудове географічне положення, що дає можливість для виробництва та міжнародної торгівлі екологічною продукцією. Адже сьогодні у світі постає проблема якості екологічно чистого товару споживання і продовольчої сировини.

Однак, маючи достатній науковий, технологічний, кадровий потенціал у галузі екологічного виробництва, за останній рік можна спостерігати катастрофічно кризове явище падіння виробництва не тільки екологічно чистої продукції, а й основних видів товару. Однією з таких причин є низька ефективність використання екологічного потенціалу, що зумовлене недосконалим управлінням виробництва екологічної продукції. Враховуючи, що за виробництвом екологічно чистої продукції — майбутнє аграрної спеціалізації України, увага до її виробництва повинна набути інших масштабів.

На сучасному етапі розвитку екологічних виробництв необхідною умовою вирішення проблеми є пошук новітніх теоретичних і практичних систем управління для запобігання ризику втрати екологічного менеджменту як інструмента управління у системі екологічної економіки.

В Україні питаннями ефективного екологічного управління, забезпечення екологічної безпеки в управлінні виробництвом, витратами та доходами від виробництва екологічно чистої продукції займалися такі вчені: Андрецев В.І., Ілляшенко С.М., Кашенко О.Л., Колбасов О.С., Нагорна Т.М., Прокопенко О.В., Руснака П.П., Саблука П.Т. У зарубіжних країнах проблеми екологічного менеджменту досліджено детальніше, зокрема варто відзначити публікації Журбін В., Котельникова В., Леджервуда Г., Стріт Є., Юсфін Ю. та інші.

Проте дотепер немає у наукових колах сформованого чіткого стратегічного напрямку розвитку щодо зростання прибутковості виробництва екологічної продукції, підвищення його конкурентоспроможності та збільшення частки підприємств на ринку, що потребує подальших досліджень.

Екологічно чисте виробництво — одне з магістральних завдань при досягненні збалансованого розвитку аграрного сектору економіки країни. Поняття «екологічно чиста продукція» ґрунтується на праві людей на здорове й продуктивне життя в гармонії з природою. Однак, як показало дослідження, розвиток екологічно чистого виробництва в нашій країні є повільним та одностороннім, що спричинено такими факторами:

— незавершеністю створення законодавчої та нормативно-правової бази, яка б чітко окреслила державну політику у сфері екологічно-чистого виробництва, створила умови для законодавчого визнання та захисту органічних продуктів, формування національної системи сертифікації, затвердження правил та стандартів, а також системи державної підтримки та стимулювання розвитку органічного виробництва;

— переважанням експорту та розвиненістю внутрішнього ринку та споживання сертифікованої органічної продукції;

— здебільшого виробляється та експортується 1–2 види органічної сільсько-господарської продукції сировинного типу, переважно зернові та олійні культури, виробництво іншої рослинницької продукції залишається на підпорядкованому рівні;

— до виробництва органічної продукції залучені здебільшого крупні сільськогосподарські підприємства, в той час як перехід малих та середніх господарств на органічний метод господарювання є доволі обмеженим;

— виробництво тваринницької продукції згідно з органічними стандартами все ще відсутнє, існує лише інформація про наміри деяких сільськогосподарських товаровиробників започаткувати такий вид бізнесу;

— що стосується переробки органічної продукції та виробництва органічних продуктів харчування, то ці напрями також знаходяться на початковій фазі розвитку, існують лише наміри вітчизняних та зарубіжних інвесторів започаткувати таке виробництво;

— гуртова та роздрібна торгівля органічними продуктами також все ще перебувають на початковому етапі розвитку [2, с. 6].

З огляду на зазначене, все більш актуальним стає питання покращення процесу управління виробництвом екологічної продукції, спричинене відсутністю різних структурних елементів системи екологічного управління, а саме: «метод», «інструмент», «умова».

Метод — це прийом у системі управління, спосіб дії. Інструмент — знаряддя, засіб, прийом, застосовувані для досягнення мети. Метод є процес, а інструмент — вираз цього процесу, дії. Наприклад, ціноутворення — це процес формування цін, а ціна є конкретне вираження цінності (значущості) конкретного блага або послуги. Умова — це основа, передумова, яка забезпечує функціонування механізму управління [3, с. 768]. В якості умов ефективного функціонування системи екологічного управління виступають обсяги реалізованої продукції, ціна реалізації одиниці продукції, канали реалізації, кількість реалізації, якість реалізованої продукції, строки реалізації, маркетингова політика, виробничі витрати, дотримання технології виробництва, інтенсивність використання обладнання, досконалість нормативно-правової бази, організаційно-економічна структура менеджменту тощо, що потребує удосконалення екологічного управління.

Вагомим переконанням на користь розбудови ринку екологічно чистих товарів в Україні свідчать його певні особливості:

— швидке зростання, що робить його особливо привабливим для учасників ринкових відносин, проте вихід на цей ринок вимагає значних капіталовкладень і характеризується високим ризиком;

— критерії віднесення товарів до екологічно чистих розпливчасті та неструктуровані. Багато хто зі споживачів вважають приставку «біо» гарантією екологічної чистоти, загалом термін «екологічна чистота» трактується всіма (100 %) респондентами як відсутність консервантів, синтетичних добавок і барвників;

— сформувався окремий і дуже важливий сегмент споживачів екологічно чистих товарів, насамперед продуктів харчування, — це діти. Насичення ринку екологічно чистими товарами для цього сегмента населення повинно стати першочерговим завданням [4, с. 293–294].

Вищезазначене стає підґрунтям для реалізації ефективного, безпечного, прибуткового управління підприємствами екологічної продукції, основним завданням якого є постійний пошук і розробка нових форм техніко-технологічних, соціально-економічних, регіональних впливів задля забезпечення першочергової мети підприємства — прибуткового виробництва і подальшого його розвитку і росту [2, с. 16]. Відсутність одного із структурних елементів системи екологічного управління свідчить про відсутність самої системи управління, а саме його економічного механізму [2, с. 170].

Слід зазначити, що орієнтація аграрного виробництва на екологічно чисті товари пов'язана з певним ризиком, який полягає в тому, що деяка категорія споживачів не сприймає екологічно чисту продукцію за пропонованими цінами, діапазон яких є вищим від середньої ціни на ринку на однойменну, але не екологічну продукцію, що пов'язано із забезпеченням на всіх етапах виробництва, транспортування та зберігання продуктом своїх властивостей та максимальним донесенням природних його якостей до споживача. Існують підходи для вирішення цих загроз, але чітко визначених шляхів, які були б однаковими рекомендаціями для всіх підприємств, немає [1, с. 132; 5]. Досить велика кількість виробників заявляють про абсолютну екологічність продукції виробництва, але насправді це далеко не так. Споживач повинен бути впевнений що купує і споживає справді екопродукт.

В Україні є закон «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» від 06.09.2005 № 2809-IV [4], в якому чітко прописано екологічні норми, яким повинні відповідати підприємства з виробництва екологічно чистої продукції. У першу чергу, це товари для дітей, харчові продукти з відсутністю токсичних, канцерогенних та інших хімічних сполук, різні іграшки, полімерні вироби, вирощення екологічно чистих сільськогосподарських культур тощо.

Варто зазначити, що найбільша частка виробництва екологічної продукції припадає саме на сільське господарство. За площею сільськогосподарських угідь Україна посідає 12 місце у світі, що вказує на невикористані можливості щодо нарощування виробництва екологічно чистої продукції у сільському господарстві України. За даними Держземагенства України, наведемо дані щодо земельного фонду України на початок 2014 року (табл. 1).

Так, відповідно до даних табл. 1, можемо зробити висновок про те, що в Україні є потужний потенціал для розвитку виробництва органічної продукції: землі сільськогосподарського призначення складають 70,8 % у загальному земельному фонді країни.

Вимоги до екологічного управління можна скласти у формулу: «знати — можу — хочу — вмію — встигаю», які реалізують за допомогою функціональних підсистем: стратегічне управління; управління персоналом; управління виробництвом; управління маркетингом; управління фінансами; управління інноваціями та ін. [6, с. 294].

Таблиця 1

Земельний фонд України на початок 2014 року [1]

	Площа, тис. га	Питома частка у загальному фонді, %
Всього земель (територія)	60354,9	100,0
у тому числі:		
землі сільськогосподарського призначення	42744,5	70,8
ліси та лісовкриті площі	10624,4	17,6
Інші землі	1038,9	1,8

Зокрема, інноваційна складова у процесі впровадження екологічно чистого виробництва здатна виявлятися у кожному його елементі. Структурну схему головних елементів екологічно чистого виробництва наведено на рис. 1.

Рис. 1. Структурна схема елементів виробничого процесу під час впровадження екологічно чистого виробництва (розробка авторів на основі джерел [2; 3; 5])

Важливим моментом є створення у процесі впровадження програми екологічно чистого виробництва системи підвищення кваліфікації, навчання фахівців різного профілю основ ринкових відносин, складання бізнес-планів, методів економії всіх видів ресурсів, принципів скорочення шкідливих викидів у навколишнє середовище, вирішення завдань системної оптимізації різних стадій виробничих процесів і, як результат,

виробництва екологічно чистої продукції [7–9]. При цьому, що дуже важливо, формується менталітет «господарського» ставлення як до виробництва, на якому працюють співробітники, так і до їхнього власного здоров'я і до навколишнього природного середовища.

З метою вирішення проблем у галузі сучасного ефективного управління виробництвом екологічно чистої продукції доцільною є реалізація таких заходів:

- навчання працівників підприємства новітньому екологічному менеджменту як головна частина успіху ефективного управління;
- забезпечення виконання всіх параметрів екологічних стандартів;
- вчасне внесення змін в управління підприємством згідно з екологічним законодавством;
- посилення ролі лідерства в управлінні, формування і розвиток інноваційного менеджменту і орієнтація його на досягнення максимального екологічного ефекту у виробництві.

Успішна реалізація впровадження екологічно чистого виробництва на вітчизняних підприємствах сприятиме:

- впровадженню системного вдосконалення технологічної, економічної та екологічної діяльності з метою скорочення обсягів утворення виробничих відходів;
- удосконаленню організаційних заходів та створенню систем екологічного менеджменту;
- створенню постійного економіко-екологічного моніторингу проектів екологічно чистого виробництва;
- мобілізації фінансових та матеріальних ресурсів для впровадження екологічно чистого виробництва;
- створенню та розвитку сучасних систем управління навколишнім середовищем із подальшою сертифікацією за вітчизняними та міжнародними стандартами.

Усе це сприятиме створенню передумов реалізації стратегії індустріального розвитку національної економіки на інноваційних принципах, її модернізації та оновлення для зміцнення конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку України.

1. Аналітична доповідь «Довкілля України у 2013 році» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/ns_rik/analit/arhiv.htm; 2. *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки: навчальний та науково-практичний посібник / В.І. Андрейцев. – К., 2002. – 332 с.; 3. *Веклич О.* Формування економічного механізму сталого розвитку України / О. Веклич // Вісник Національної академії наук України. – 2000. – № 2. – С. 16; 4. Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини: Закон України від 06.09.2005 № 2809-IV / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2809-15>; 5. *Ратошнюк Т.М.* Економічний механізм стимулювання виробництва екологічно чистої продукції / Т.М. Ратошнюк // Наука і економіка. – 2012. – №1. – С. 150–151; 6. *Серов Г.П.* Екологічний аудит. Концептуальні й організаційно-правові основи / Г.П. Серов. – М., 2000. – 768 с.